

A BÜNTETŐELJÁRÁS REFORMJA ÉS A HATÉKONYSÁG

A büntetőeljárás reformja kapcsán az utóbbi csaknem hét év során számtalan elvárás fogalmazódott meg. A sértett a büntetőügyben nagyobb és nem kizárólag mellékszerepet szeretett volna betölteni. A nyomozó hatóság több, a büntetőügyek eredményesebb felderítéséhez szükséges jogi eszközt igényelt, az adminisztrációs teher és a nyomozási munkáért viselt felelősség csökkenését várta. Az ügyészség a nyomozások feletti ellenőrzés tényleges és nem csak jogszabály által biztosított lehetőségének növekedését, a bíróság a tárgyalás strukturájának megváltozását szeretne elérni, amelynek következményeként az ügyész és a védő aktivitása jelentősen megnövekszik, de nem eredményezi a bíróság eddigi szerepének csökkenését. Ezenkívül az eljárás minden szereplőjének igénye volt a büntetőeljárás gyorsítása és a konszenzuális elemek fokozottabb érvényre juttatása.

Röviden: mindenki azt várta a leendő törvénytől, hogy biztosítsa az egyszerű, gyors, eredményes, hatékony büntető igazságszolgáltatási munka előfeltételeit. Mindezt lehetőleg takarékosan és persze az emberi jogok fokozott figyelembevételével. A szakmai szempontok mellett nem mellékes a közvélemény figyelembevétele sem, amely a törvénytől a bűnözés megfékezésének s, ha közvetetten is, a közbiztonság növekedésének elősegítését várta.

Képes-e egy törvény ennyi igényt egyszerre kielégíteni? A probléma bonyolultabb, mint hogy igennel vagy nemmel meg lehetne válaszolni. Az új büntetőeljárás reformjának megalkotására vonatkozó elképzelésekről a közbiztonság fejlesztéséről szóló 1033/1994. (V. 6.) kormányhatározat szűkszavúan szól. Annyi azonban rendelkezéseiből is kikerekedik, hogy a Kormány a bűnmegelőzés és a bűnüldözés hatékonyabbá tételére törekszik. Ezt úgy kívánja elérni, hogy egyrészt az állam teherbíró képességének függvényében fokozza az igazságszolgáltatási szervek személyi, anyagi és technikai ellátottságát, javítja és korszerűsíti a közöttük meglévő koordinációt, másrészt a büntetőeljárás jogalkotás során hatékony eszközöket dolgoz ki a szervezett bűnözés elleni küzdelemhez (II./5./b), amelybe beletartozik a bűnüldöző hatóságokkal együttműködő személyek és a tanúk védelme is. Mindezt az Európa Tanács ajánlásainak és az Európai Emberi Jogi Egyezmény tisztességes tárgyalás-

ra vonatkozó 6. cikkének figyelembevételével. Arról, hogy mely szempontok élveznek előnyt, a kormányhatározat közzétett szövege nem rendelkezik.

A törvénytervezet ezeket a szempontokat figyelembe veszi, azonban rendelkezései jóval szélesebb körre terjednek ki. A hatályos törvényhez képest megváltozik az eljárás strukturája. A formához kötöttség enyhül. Az eljárás egységesítésével a két (büntető-vétségi) eljárási forma megszűnik, de mód van az ügy jellegéhez igazodó egyszerűsítésekre (jelentés készítése a nyomozás során). Az eljárás eredményességét szolgálja az ügyész szerepének erősödése, ami magában foglalja a nyomozás irányítását, s ez több, mint a jelenlegi nyomozás törvényessége feletti felügyelet. Az ügyész ugyanis a tervezet szerint betekinthez a nyomozó hatóságok nyilvántartásait, ezek adatait felhasználhatja. A nyomozás már nem minden esetben előfeltétele a vádemelésnek. A bírósági munkateher csökkenését eredményezheti, hogy az ügyész a vádemelés elhalasztását felnőttkorúak esetén is alkalmazhatja. A helyi bíróságokon az egyesbíró előtti eljárás válik általánossá, a társasbíráskodás kivétellé, bár ez inkább a jelenlegi állapotok törvényi tükrözése, mintsem tényleges újítás. Az eljárási cselekményekről való önkényes távolmaradás, tehát az eljárás elhúzódnak megakadályozására a tervezet az előzetes letartóztatás elrendelését is lehetővé teszi.

Az eljárás gyorsítását szolgálja a már meglévő külföldi eljárások alkalmazási körének bővítése. A bíróság elé állítást alkalmazni lehet a nyolc évet meg nem haladó, a büntetőparancsot pedig a három évet meg nem haladó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén is. Korábban ez a határ alacsonyabb volt.

Új és feltehetően sok vitát kiváltó intézmény az Angolszász jogból ismert vádalku magyar megfelelője, a tárgyalásról való lemondás, amely a beismerő, ezzel a bíróság munkáját jelentősen megkönnyítő vádlottnak lényeges kedvezményeket tesz lehetővé a büntetés kiszabásánál. Itt kell megemlíteni, hogy a tervezet fenntartja a gyanúsítottal történő megegyezés intézményét, a más által elkövetett bűncselekmény felderítésében együttműködő gyanúsítottal szemben a nyomozás megszüntetését, amit eddig meglehető-

sen helytelenül vádalkunak nevezett a sajtó és sok esetben a rendőri szakirodalom.

A tárgyalás struktúrájának megváltozása, a felek általi kikérdezés rendszerének (és nem a keresztkérdezésnek) hosszú szünet utáni ismételt bevezetése is a bíróság munkaterhének csökkenését jelenti. A ma hatályos törvény szerint a tárgyalás központi figurája a bíró. Ő az, aki lefolytatja a bizonyítást, kihallgatja a vádlott(ak)at, tanú(ka)t, meghallgatja a szakértőt. Az ügyész és a védő csak akkor kérdezhet, ha a bíróság kifogyott a kérdésekből. De ha az új kérdések új ötletet adnak a bíróságnak, azonnal magához ragadhatja a kérdezést. Nem véletlen az ügyész és a védő oly sokat kifogásolt passzivitása a tárgyalóteremben.

A tervezet a bűnösség bizonyítását az ügyész feladatává teszi, így a vádlottat is ő hallgatja ki először, őt követi a védő. A bíróság ezt követően tehet fel kérdéseket. A tanú kihallgatása annyiban tér el, hogy az hallgatja ki először, aki a tanúkénti meghallgatást indítványozta. Mindezek az újítások nem járnak a bíróság jogainak csorbításával. A bíróság teljes iratisme-rethez való joga is érintetlenül marad.

Az eljárás könnyítése, egyszerűbbé, gyorsabbá tétele mellett bővül az eljárási garanciák és jogosultságok köre. Az alapelvek közé bekerült az önvádra kötelezés tilalma, amely eddig nem tartozott az alapelvek katalógusába. Ugyanakkor csorbulnak a védő eddig meglévő jogai. A nyomozás során gyakorolható közvetlen kérdezési jogának megvonása visszatérést jelent az 1989 előtti jogállapothoz, a kérdés feltételének indítványozásához. A tanú kihallgatásánál való eddigi korlátlan jelenléti jog a védő által kihallgatni indítványozott tanú kihallgatására szűkül, a kérdezési jog korlátozásával. A tisztességes eljárás-hoz való jog erősödését szolgálja viszont a tanú érdekében közreműködő meghatalmazott ügyvéd intézményének bevezetése, aki a tanú kihallgatásánál jelen lehet, annak törvényes lefolyását figyelemmel kísérheti, s kifogásait a kihallgatás végén a jegyzőkönyvben jelezheti.

A tervezet a tanú védelmével kapcsolatos kérdéseket is részletesen szabályozza, ami a jelenlegi törvényből szinte teljesen hiányzik. Az új szabályok sem korlátozzák a terhelt és a védő számára a védelem alatt álló tanú vallomásáról készült jegyzőkönyv megismerését és a tárgyaláson a kérdezési jog gyakorlását, mint a tanúvallomás hiteltérdemlőségének ellenőrzését. Ha a veszélyeztetett tanú a tárgyaláson nem jelenhet meg, őt a nyomozási bíró hallgatja ki. Ezen a tárgyaláson kívüli kihallgatáson a tanú érdekében eljáró ügyvéden kívül a gyanúsított védője is jelen lehet.

Bővülnek a sértetti jogok is. A törvény lehetővé teszi, hogy a sértett, illetve egyenes ági rokona, a házastársa vagy az élettársa bármely bűncselekmény esetén, ha az ügyész a vádat elejtette, vagy ha a törvény ezt lehetővé teszi a feljelentés elutasítása esetén, pótmagánvádlóként lépjen fel. Ez azonban az ügyvédkényszer ellenére sem jelenti feltétlenül az eljárások gyors befejezését.

Erősödik a bírói kontroll a vád benyújtása előtti perirődusban. Ezt a nyomozási bíró intézményének megteremtése teszi lehetővé, aki kérelemre bizonyítási cselekményeket fogantatosíthat, titkos adatszerzést engedélyezhet, dönt a tanú különösen védetté nyilvánításáról, az előzetes letartóztatás elrendeléséről, az óvadék elfogadásáról stb. Ez utóbbi, feltehetően viták tárgyát képező intézmény is - egyéb funkciói mellett - a terhelt jogai bővüléseként értékelhető.

A tervezet részletesen foglalkozik a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzés szabályaival, az így megszerzett adatok felhasználásával. A büntetőeljárás során történő titkos adatszerzésre vonatkozó szabályok a szervezett bűnözés elleni küzdelem termékei. Az utóbbi évek során azonban erőteljes törekvések irányulnak arra, hogy a rendőrség a nyomozás során más bűncselekmények felderítésére is kiterjedtebben alkalmazhassa. Ezt a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. megalkotása során, az eltérő nyugat-európai szabályozás ellenére, sikerült keresztülvinni. A magyar rendőrség a szervezett bűnözés körébe tartozó bűncselekmények felderítésén túl minden öt évet meghaladó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény felderítése, illetve megelőzése érdekében külső (bírói) kontroll nélkül hozhat létre fedőállalatokat, építhet be a bűnszervezetekbe rendőr ügynököket, köztük agent provocateur, mely ilyen formában, mint a belga, holland és német rendőrségi botrányok mutatják, a korrupció és a rendőrbűnözés igen komoly kockázatát hordozza. Ezt a problémát a tervezet sem oldotta meg.

A rendőrségi titkos adatgyűjtés szabályait továbbra is szolgálati titoknak minősülő belső utasítások rendezik, melyek a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzés esetében sem válnak a bíróság és az ügyesség számára hozzáférhetővé, így azok törvényességi kontrollja megoldatlan. Mindez történelmünk elmúlt ötven esztendejére tekintettel komoly veszélyeket rejt magában.

A tervezet rendelkezéseinek tükrében azonban elmondható, hogy a kodifikációs bizottság az emberi jogi, jogállami megfontolásokat tartotta a szabályok kidolgozása során elsődlegesnek, és csak eme normák által kijelölt határokon belül vizsgálta a hatékony eljárás biztosítékait.